

FELIKS ZEDLER

PROBLEMY POSTĘPOWANIA ZABEZPIECZAJĄCEGO W SPRAWACH CYWILNYCH

I

Prowadzenie prac ustawodawczych nad nowelizacją k.p.c.¹ stwarza okazję do ponownych i bliższych analiz oraz ocen zarówno całego postępowania cywilnego, jak i poszczególnych instytucji procesowych.

Wypowiedź niniejsza poświęcona jest na przedstawienie podstawowych zagadnień postępowania zabezpieczającego, w sprawach cywilnych. Przystępując do przedstawienia tych problemów należałoby najpierw określić, co rozumiemy pod pojęciem „postępowanie zabezpieczające” w sprawach cywilnych. Zdefiniowanie tego pojęcia nie jest jednak rzeczą łatwą. W literaturze przedmiotu istnieją daleko idące rozbieżności w kwestiach mających podstawowe znaczenie dla zdefiniowania postępowania zabezpieczającego w sprawach cywilnych. Przede wszystkim istnieją rozbieżności:

a) w jakich sprawach cywilnych postępowanie zabezpieczające jest w ogóle dopuszczalne?

b) na podstawie jakich okoliczności udzielane jest zabezpieczenie? Rozbieżności te wyłoniły się na tle obecnego unormowania prawnego. Z uwagi na to, że problemy te mają podstawowe znaczenie dla niniejszych rozważań, wymagają choć krótkiego przedstawienia.

II

Tradycyjnie postępowanie zabezpieczające dopuszczalne było tylko w tych sprawach cywilnych, w których zapadały orzeczenia nadające się do wykonania w drodze egzekucji sądowej. Było to konsekwencją przyjęcia założenia, że postępowanie zabezpieczające w sprawach cywilnych

¹ J. Jodłowski, *Kierunki reformy postępowania cywilnego*, Państwo i Prawo 1987, nr 5, s. 3 i n.

jest w istocie antycypacją egzekucji. Jeszcze k.p.c. z 1932 r. w art. 837 stanowił, że można zabezpieczać tylko te roszczenia, które nadają się do egzekucji sądowej. K.p.c. z 1932 r. zasady tej już jednak konsekwentnie nie przestrzegał i w niektórych wypadkach dopuszczał możliwości zabezpieczenia roszczeń nie nadających się do egzekucji (np. w sprawach wskazanych w art. 568 § 2 dawnego k.p.c.).

Obecnie obowiązujący k.p.c. od wspomnianej wyżej zasady odstąpił w sposób zdecydowany. Art. 730 k.p.c. który jest odpowiednikiem art. 837 dawnego k.p.c. nie ogranicza już dopuszczalności zabezpieczenia tylko do tych roszczeń, które podlegają wykonaniu w drodze egzekucji. Zdaniem twórców obecnego k.p.c. art. 730 k.p.c. w przeciwieństwie do art. 837 dawnego k.p.c. wprowadził generalną zasadę, że można dokonać zabezpieczenia także i w sprawach, w których zapadają orzeczenia nie nadające się do wykonania w drodze egzekucji². Pogląd powyższy został dość powszechnie przyjęty w literaturze³. Dopiero ostatnio stanowisko to zostało zakwestionowane przez K. Korzana, który przyjmuje, powołując się na wykładnię językową art. 730 k.p.c., że zabezpieczenie dopuszczalne jest tylko wtedy, gdy dochodzone jest materialnoprawne roszczenie. Natomiast w innych sprawach można dokonać zabezpieczenia tylko wtedy, gdy przepis szczególny tak stanowi. Daje to podstawy — zdaniem K. Korzana — do rozróżnienia zabezpieczenia roszczeń i zabezpieczenia praw⁴.

Pogląd K. Korzana nie został szerzej przyjęty nie tylko w teorii, lecz także i w praktyce, która dopuszcza możliwości zabezpieczenia także i w tych sprawach cywilnych, w których nie są dochodzone roszczenia, mimo iż żaden przepis szczególny na zabezpieczenie nie zezwala⁵.

Przyczyną istniejących rozbieżności jest redakcja przepisów k.p.c., a zwłaszcza art. 730. Przepis ten w swej części pierwszej określającej rodzaj spraw, w których można dokonać zabezpieczenia stanowi: „w celu zabezpieczenia roszczenia, którego dochodzić można w sądzie powszechnym lub przed sądem polubownym, sąd może wydać zarządzenie tymczasowe”.

² M. Lisiewski, *Nowy kodeks postępowania cywilnego (zmiany w postępowaniu cywilnym obowiązującym przed 1 I 1965 r.)*, Palestra 1965, nr 7 - 8 (wkładka), s. 731; W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, Warszawa 1969, s. 1017.

³ Por. E. Wengerek, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Warszawa 1972, s. 13; M. Piekarski, *Postępowanie zabezpieczające* (skrypt ZPP), Katowice 1966, s. 8 i n.; F. Zedier, *Sądy rodzinne. Wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984, s. 107 i n.

⁴ K. Korzan, *Sądowe postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1986, s. 26 i n.

⁵ Por. np. orzeczenie SN z 19 X 1983 r., I CZ 155/83; OSNCAP 1984, nr 5, poz. 83.

Dosłowne rozumienie tego fragmentu art. 730 § 1 k.p.c. ograniczałoby możliwości zabezpieczenia tylko do tych spraw, w których dochodzone są roszczenia. Przy czym z uwagi na regulację innych przepisów k.p.c. termin „roszczenie” z art. 730 § 1 k.p.c. można rozumieć tylko w znaczeniu materialnoprawnym. Słowa „roszczenie” z art. 730 k.p.c. nie można bowiem rozumieć jako „roszczenia procesowego”. Przede wszystkim dlatego, że pojęciem „roszczenie procesowe” posługuje się tylko część przedstawicieli polskiej nauki procesu cywilnego⁶. W literaturze przedmiotu wykazano już wcześniej nieprzydatności konstrukcji roszczenia procesowego do wyjaśnienia przedmiotu postępowania zabezpieczającego⁷, mimo iż próby takie czyniono⁸.

Przy dosłownym rozumieniu wspomnianego wyżej fragmentu art. 730 k.p.c. powstaje problem dopuszczalności zabezpieczenia w tych sprawach, w których nie jest dochodzone roszczenie, a których dopuszczalność zabezpieczenia przewiduje k.p.c., np. sprawy z art. 843 § 4 k.p.c.

Próba rozwiązania tego zagadnienia jest wprowadzenie wspomnianej wyżej konstrukcji zabezpieczenia praw. Wprowadzenie tej konstrukcji jednak pociąga za sobą szereg dalszych problemów szczególnie uciążliwych dla praktyki, a mianowicie, jak przepisy stosować do zabezpieczenia praw, a w szczególności w kwestiach tak zasadniczych, jak podstawy (przesłanki) zabezpieczenia.

Dlatego też w literaturze i praktyce dokonuje się wykładni art. 730 k.p.c. według reguł wykładni celowościowej, która odbiega od zasad wykładni językowej. Termin „roszczenie” interpretuje się w ten sposób, że obejmuje ono nie tylko roszczenie materialnoprawne, lecz w ogóle uprawnienia doznające ochrony prawnej⁹. Dzięki temu zabiegowi uzyskuje się wspólną podstawę normatywną dla zabezpieczenia zarówno roszczeń, jak i innych spraw, w których trudno doszukać się jakiegoś skonkretyzowanego roszczenia. Odchodzenie od dosłownego rozumienia art. 730 k.p.c. występuje również w orzecznictwie SN¹⁰.

Obecna redakcja przepisów k.p.c. utrudnia więc, lub nawet uniemożliwia jednoznaczne określenie zakresu spraw cywilnych, w których dopuszczalne jest postępowanie zabezpieczające. Przy dosłownej

⁶ Por. Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 61 i n.

⁷ Szerzej na ten temat E. Wengerek, *Pojęcie, przedmiot i przesłanki postępowania egzekucyjnego i zabezpieczającego*, w: *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, pod red. J. Jodłowskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, s. 375.

⁸ W. Siedlecki, *Przedmiot postępowania cywilnego*, w: *Wstęp do systemu*, s. 197 i n.

⁹ Por. F. Zedier, *Sądy rodzinne*, s. 113 i n.

¹⁰ Por. uzasadnienie orzeczenia SN z 27 XI 1980 r. (III CZP 60/80; OSPiKA 1982, poz. 26) z glosą M. Iżykowskiego oraz orzeczenie SN z 20 VIII 1958 r. (III CZ 177/56) cytowane w ww. glosie M. Iżykowskiego.

interpretacji art. 730 k.p.c. należałoby przyjąć dopuszczalność zabezpieczenia tylko w wąskim zakresie spraw. Odejście od dosłownego rozumienia art. 730 k.p.c. umożliwia stosowanie zabezpieczenia w szerszym zakresie. Rodzi jednak problemy interpretacyjne związane z odpowiednim stosowaniem przepisów dotyczących roszczeń do tych spraw cywilnych, w których nie są dochodzone jakieś sprecyzowane roszczenia. Trudno więc uznać obecne uregulowanie dopuszczalności postępowania zabezpieczającego w sprawach cywilnych za zadowalające.

III

Równie krytycznie należy ocenić uregulowanie dopuszczalności udzielenia zabezpieczenia. Okoliczności uzasadniające udzielenie zabezpieczenia nazywane są w literaturze podstawami bądź przesłankami zabezpieczenia¹¹. Tutaj używany będzie termin podstawy zabezpieczenia.

Ogółem w literaturze przedmiotu wymienia się następujące podstawy zabezpieczenia:

- a) wiarygodność roszczenia (art. 730 k.p.c),
- b) okoliczność, że brak zabezpieczenia mógłby pozbawić wierzyciela zaspokojenia (art. 730 k.p.c),
- c) konieczność zabezpieczenia wykonalności orzeczenia w sprawie (art. 730 § 1 zd. II k.p.c),
- d) istnienie zabezpieczenia testamentowego (art. 737 § 3 zd. II k.p.c),
- e) okoliczność, że bez zabezpieczenia wierzyciel byłby pozbawiony środków koniecznego utrzymania (art. 753 § 2 k.p.c),
- f) interes prawny,
- g) ponadto w związku z odpowiednim stosowaniem przepisów o zabezpieczeniu roszczeń do tzw. zabezpieczenia praw wymienia się jako podstawy zabezpieczenia: wiarygodność istnienia prawa będącego przedmiotem merytorycznej ochrony oraz okoliczność, że w wyniku braku zabezpieczenia powód poniesie szkodę.

Z wymienionych wyżej podstaw nie są powszechnie przyjmowane podstawy wskazane w pkt. f i g. Z pozostałych podstaw nie wszystkie są jednakowo rozumiane. Poszczególni autorzy przyjmują też różny zakres zastosowania poszczególnych podstaw zabezpieczenia. W szczególności istnieją rozbieżności na tle wykładni następującego fragmentu art. 730 k.p.c. „sąd może wydać zarządzenie tymczasowe jeżeli roszczenie jest wiarygodne, a brak zabezpieczenia mógłby wierzyciela pozbawić zaspokojenia. Wydanie zarządzenia tymczasowego jest dopuszczalne także w innych przypadkach; gdy jest to konieczne do zabezpieczenia wykonal-

¹¹ Szerzej na ten temat F. Zedier, *Interes prawny jako podstawa zabezpieczenia roszczeń w postępowaniu cywilnym*, w: *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Z. Resicha*, Warszawa 1985, s. 321.

ności orzeczenia w sprawie". Różne interpretacje tego fragmentu art. 730 k.p.c. wynikają z różnego rozumienia słowa „wykonalność”. Już po wprowadzeniu w życie obecnego k.p.c. wyrażono pogląd, że na podstawie zawartych w nim przepisów można mówić o wykonalności w dwojakim znaczeniu: *sensu stricto* i *sensu largo*. Zdaniem zwolenników tego poglądu wykonalność orzeczeń *sensu stricto* oznacza możliwość wykonania orzeczeń w drodze egzekucji, natomiast wykonalność *sensu largo* to określenie wszelkich innych skutków wywołanych orzeczeniem.

Na uzasadnienie tego stanowiska powoływano m. in. przepisy k.p.c. dotyczące postępowania zabezpieczającego, w tym także i art. 730 § 1 k.p.c.¹² Stanowisko to zostało zaaprobowane przez część doktryny¹³. Takie rozumienie terminu „wykonalności” wpłynęło na wykładnię cytowanego wyżej fragmentu art. 730 k.p.c.

Zdanie drugie cytowanego wyżej fragmentu art. 730 § 1 k.p.c. zawiera alternatywę do okoliczności, że brak zabezpieczenia mógłby wierzyciela pozbawić zaspokojenia. Dlatego też zwolennicy wspomnianej wyżej koncepcji wykonalności przyjmowali, że konieczność wykonalności orzeczenia jest (obok wiarygodności roszczenia) podstawą zabezpieczenia we wszelkich innych sprawach, w których nie dochodzi się zaspokojenia wierzyciela¹⁴.

Koncepcja wykonalności *sensu stricto* i wykonalności *sensu largo* nie została powszechnie przyjęta. Szerzej w naszej nauce przyjmuje się, że wykonalność oznacza możliwość wykonania w drodze egzekucji lub innym trybie. Natomiast wszelkie inne skutki określane są mianem skuteczności¹⁵. Zwolennicy tego z kolei poglądu w konsekwencji musieli dokonać innej interpretacji użytego w art. 730 § 1 zd. II k.p.c. zwrotu „konieczności zapewnienia wykonalności orzeczenia w sprawie” jako podstawy zabezpieczenia. W tym zakresie wyłoniły się dwa poglądy. K. Korzan twierdzi, że cytowany wyżej fragment art. 730 k.p.c. stanowi podstawę zabezpieczenia w tych sprawach, w których dochodzone jest roszczeniem, lecz które podlega wykonaniu nie w drodze egzekucji, lecz w innym trybie¹⁶. Autor ten jednocześnie twierdzi, że w sprawach, w których nie dochodzi się roszczeń, a które nazywa zabezpieczeniem praw, stosuje się odpowiednio podstawy wymagane do zabezpieczenia roszczeń. Przy odpowiednim stosowaniu art. 730 k.p.c. będzie to podstawą

¹² Tak J. Krajewski, *Skuteczność a wykonalność orzeczeń cywilnych*, Nowe Prawo 1971, nr 4, s. 542 i n.

¹³ Tak chyba M. Iżykowski w głosie do uchwały SN z 27 XI 1980 r., III CZP 60/80; OSPiKA 1982, poz. 26; M. Piekarski, *Postępowanie zabezpieczające*, s. 9.

¹⁴ *Ibidem*, s. 9.

¹⁵ Por. A. Miączyński, *Skuteczność orzeczeń w postępowaniu cywilnym*, Kraków 1975, s. 22.

¹⁶ K. Korzan, *Sądowe postępowanie zabezpieczające*, s. 26.

wiarygodności istnienia prawa oraz gwarancją, że w wyniku braku zabezpieczenia powód mógłby ponieść szkodę¹⁷.

Osobiście dokonałem innej wykładni przepisów k.p.c. dotyczących podstaw zabezpieczenia. Kierując się względami celowościowymi odstąpiłem od ścisłego przestrzegania zasad wykładni językowej. Przyjmuję, że zawsze w każdej sprawie wymagana jest podstawa określenia w k.p.c. wiarygodności „roszczeń” (art. 730 § 1 zd. I k.p.c.). Pozostałe natomiast podstawy wymagane są obok niej w zależności od przedmiotu sprawy.

Zgodnie z art. 730 § 1 zd. II k.p.c. konieczność zabezpieczenia wykonalności orzeczenia w sprawie jest podstawą zabezpieczenia „w innych sprawach”. Z redakcji tego przepisu niedwuznacznie wynika, że do owych „innych spraw” nie stosuje się art. 730 § 1 zd. I k.p.c., natomiast art. 730 § 1 zd. I k.p.c. w zakresie podstaw zabezpieczenia wymienia okoliczność, że brak zabezpieczenia mógłby pozbawić wierzyciela zaspokojenia.

Redakcja art. 730 § 1 zd. I k.p.c. wskazuje, że podstawa ta odnosi się do tych spraw, w których wierzyciel dochodzi swych roszczeń. Ponieważ konieczność zabezpieczenia wykonalności orzeczenia w sprawie zgodnie z art. 730 § 1 zd. II k.p.c. dotyczy „innych spraw” przyjmuje się, że jest ona podstawą zabezpieczenia w tych sprawach, w których nie są wprawdzie dochodzone roszczenia wierzycieli, lecz zapadają orzeczenia podlegające wykonaniu w drodze egzekucji lub w innym trybie¹⁸.

Obok tego jednak wprowadzam koncepcję interesu prawnego, jako podstawy zabezpieczenia. Na podstawie art. 755 k.p.c. przyjmuję, że interes prawny jako podstawa zabezpieczenia występuje wtedy, gdy brak zabezpieczenia uniemożliwiłyby udzielenie należytej ochrony prawnej. Interes prawny wymagany jest w sprawach, w których zapadają orzeczenia nie podlegające wykonaniu, a także w sprawach, w których orzeczenia podlegają wykonaniu, lecz konieczne jest udzielenie ochrony w drodze zabezpieczenia¹⁹.

Konstrukcja interesu prawnego jako podstawy zabezpieczenia została uznana za przydatną w przypadku zabezpieczenia roszczeń wynikających z naruszenia prawa z rejestracji znaków towarowych²⁰.

IV

Przedstawione wyżej w pkt. II-III poglądy wykazują duże rozbieżności w tak podstawowych kwestiach, jak podstawy zabezpieczenia oraz zakres spraw cywilnych, w których zabezpieczenie jest w ogóle dopusz-

¹⁷ Ibidem, s. 45.

¹⁸ F. Zedier, *Interes prawny*.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Por. A. Jakubecki, R. Skubisz, *Zabezpieczenie roszczeń wynikających z naruszenia prawa z rejestracji znaku towarowego*, Zeszyty Naukowe UJ (w druku),

czalne. Należy tutaj zwrócić uwagę, że cytowanym poglądom trudno zarzucić jakiś kardynalny błąd w rozumowaniu, który by je dyskwalifikował. Cytowane wyżej poglądy mieszczą się bowiem w granicach rozumowania, które określa się mianem wykładni przepisów.

Taką regulację, która daje podstawy do bardzo różnej interpretacji – i to dotyczących podstawowych kwestii – należy ocenić zdecydowanie negatywnie. Tutaj należy nadto zwrócić uwagę na inne mankamenty uregulowania problemów postępowania zabezpieczającego. Nie tylko wspomniane wyżej przepisy regulujące dopuszczalność i podstawy zabezpieczenia, lecz także i inne przepisy k.p.c. dotyczące tej materii są zredagowane nieprecyzyjnie i nieściśle, co utrudnia ich wykładnię. W szczególności należy tu wskazać na redakcję art. 743 k.p.c. Przepis ten do wykonania zarządzeń tymczasowych nakazuje stosować odpowiednio przepisy o egzekucji, nie biorąc pod uwagę, że wykonanie może nastąpić w innym trybie (np. w sprawach opiekuńczych). Równie wadliwa jest redakcja art. 755 § 2 k.p.c., gdzie mowa jest o wierzycielu i dłużniku. Tymczasem przepis ten ma zastosowanie także i do tych spraw (np. sprawy okupieńcze), w których trudno mówić o wierzycielu i dłużniku w znaczeniu materialnoprawnym czy procesowym. To samo odnosi się do art. 740 i 742, które z uwagi na swoje ogólne sformułowanie mają zastosowanie nie tylko do tych spraw, w których występują wierzyciele i dłużnicy, lecz także i do tych, co do których trudno tych terminów używać. Tak jest np. w przypadkach wskazanych w art. 843 § 4 i 1028 § 4 k.p.c., gdzie spór się toczy wprawdzie między wierzycielem a dłużnikiem, lecz podmioty te nie zajmują już pozycji wierzyciela i dłużnika w toku wykonywania postępowania zabezpieczającego.

Ponadto zdecydowanym mankamentem jest znaczne rozproszenie przepisów regulujących postępowanie zabezpieczające. Oprócz art. 730 - 756 postępowania zabezpieczającego dotyczą także inne przepisy: art. 443, 445, 492 § 1, 569 § 2, 843 § 4, 1028 § 4 k.p.c., a także spoza k.p.c.: art. 10 ustawy z 6 VII 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece²¹, art. 20 ust. 3 ustawy z 31 I 1985 r. o znakach towarowych²² a także odpowiedni przepis k.k.w. (w szczególności art. 128, 201, 167 § 1 k.p.k. 248, 254). Takie rozproszenie przepisów daje podstawę do przyjmowania tezy o istnieniu ogólnego postępowania zabezpieczającego i odrębnych postępowań zabezpieczających, co stwarza dalsze problemy interpretacyjne. Przede wszystkim powstaje zawsze pytanie, jakie przepisy ogólne stosować do tych trybów odrębnych.

Przeprowadzone wyżej rozważania w pełni pozwalają stwierdzić, że przepisy regulujące postępowanie zabezpieczające winny ulec gruntownej,

²¹ Dz.U. nr 19, poz. 147.

²² Dz.U. nr 5, poz. 27.

zmianie²³. Oczywiście dokonując nowelizacji k.p.c. należy najpierw określić, w jakim kierunku zmiany te winny być prowadzone. Wypowiedź niniejsza z uwagi na jej zakres ograniczona zostanie do przedstawienia podstawowych kwestii, takich jak dopuszczalność postępowania zabezpieczającego, jego podstaw i sposobów udzielania ochrony prawnej w toku tego postępowania. W skrótowym zakresie przedstawione zostaną także i propozycje zmian w innych sprawach postępowania zabezpieczającego.

V

Chcąc określić, w jaki sposób należy unormować wskazane wyżej problemy, należy najpierw odpowiedzieć na pytanie, czym w ogóle ma być postępowanie zabezpieczające w sprawach cywilnych; na pytanie to w obecnym stanie prawnym nie sposób jednoznacznie odpowiedzieć.

Zastanawiając się nad tą kwestią nie można tracić z pola widzenia ogólnego celu postępowania cywilnego, jakim jest udzielenie ochrony prawnej w sprawach cywilnych. Udzielenie tej ochrony zawsze jednak następuje po upływie pewnego czasu od momentu wszczęcia postępowania cywilnego. Jest to zjawisko samo w sobie niekorzystne, gdyż zwłoka powoduje zmiany w sferze osobistej czy majątkowej. Z drugiej strony należy zdać sobie sprawę, że każde rozpoznanie sprawy wymaga pewnego czasu, a im sprawa bardziej zawiła, tym czasu tego potrzeba więcej.

Należy jednak przy tym zwrócić uwagę, że w wielu wypadkach wpływ czasu wywołuje takie negatywne skutki, że dla udzielenia należytej ochrony prawnej w sprawie konieczne jest podjęcie natychmiastowych działań zmierzających do udzielenia ochrony prawnej podmiotowi uprawnionemu, często już w chwili wszczęcia postępowania cywilnego, a nie rzadko jeszcze przed jego wszczęciem. Ta obiektywna potrzeba natychmiastowego działania może wystąpić we wszystkich rodzajach spraw rozpoznawanych w postępowaniu cywilnym, a więc zarówno w sprawie o świadczenie, jak i o ustalenie czy ukształtowanie. W sprawach o świadczenie wpływ czasu może spowodować niemożność wykonania w sprawie orzeczenia. Natomiast w sprawach o ustalenie i o ukształtowanie prawa wpływ czasu potrzebny do wydania prawomocnego orzeczenia może spowodować taką zmianę stosunków osobistych czy majątkowych, że ustalenie lub ukształtowanie prawa nie da osobie zainteresowanej tych korzyści, które uzyskałaby otrzymując ochronę prawną już w chwili wszczęcia postępowania. Kwestia ta szczególnie ostro ujawnia się w niektórych typach spraw, np. w sprawach opiekuńczych czy opiekuńczo-wychowaw-

²³ Por. W. Broniewicz (rec): *Les mesures provisoires en procedure civile. Atti del Coloquia internazionale*. Minalo 12 - 13 ottobre 1984 a Cura di Giuseppe Tarzia, Milano 1985, ss. 326, w: Państwo i Prawo 1987, nr 8, s. 126 i n.

czych. Dlatego też, aby postępowanie cywilne mogło pełnić swój podstawowy cel, jakim jest udzielanie w sposób należyty ochrony prawnej podmiotom tego potrzebującym, muszą istnieć normy, które by umożliwiały udzielenie tymczasowej i natychmiastowej ochrony prawnej na czas trwania postępowania. Ochrona taka winna być udzielana po to, aby całe postępowanie w sprawie mogło spełniać wspomniany wyżej cel.

W postępowaniu cywilnym istnieją różne rozwiązania prawne, które mają na celu złagodzenie czy wręcz usunięcie negatywnych skutków spowodowanych upływem czasu koniecznym do ostatecznego rozpoznania sprawy cywilnej. Dla niektórych typów spraw wprowadza się szczególne rodzaje postępowań, które są tak uregulowane, aby jak najszybciej udzielić ochrony prawnej podmiotom tego potrzebującym. W naszym systemie prawnym są to postępowania: nakazowe, upominawcze, w sprawach o naruszenie posiadania oraz w sprawach o zabezpieczenie spadku i spis inwentarza.

Niezależnie od tego w postępowaniu cywilnym istnieją instytucje procesowe, których celem jest umożliwienie udzielenia ochrony prawnej jeszcze przed uprawomocnieniem się orzeczenia, a które odnoszą się do większości spraw. W naszym systemie prawnym rolę taką spełniają: rygor natychmiastowej wykonalności, natychmiastowa wykonalność niektórych nieprawomocnych postanowień co do istoty sprawy wydawanych w postępowaniu nieprocesowym (art. 333 i n., 521, 777 pkt 1 k.p.c.) oraz postępowanie zabezpieczające.

Różne jest znaczenie wspomnianych wyżej rozwiązań prawnych zmierzających do przyspieszenia udzielania ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym.

Odrębne tryby postępowania, które umożliwiają udzielenie ochrony prawnej w stosunkowo krótkim czasie (lub nawet natychmiastowo) mogą dotyczyć tylko wąskiej grupy spraw cywilnych. W zasadzie tylko tych spraw, w których przedmiot sprawy z uwagi na jego materialnoprawne uregulowanie nie wymaga skomplikowanego rozpoznania, lecz może się ograniczyć do stosunkowo prostych ustaleń jednej lub kilku okoliczności (np. w sprawach nakazowych, posesoryjnych czy o zabezpieczenie spadku i spis inwentarza). W takich trybach mogą być też rozpoznawane sprawy, w których dochodzi do sporu między stronami i w których osoby zobowiązane godzą się na orzeczenie (np. w sprawach upominawczych). Natomiast rygor natychmiastowej wykonalności oraz natychmiastowa wykonalność niektórych postanowień co do istoty sprawy wydanych w postępowaniu nieprocesowym umożliwiają wykonanie nieprawomocnych orzeczeń jeszcze przed ich uprawomocnieniem. Zakres ochrony prawnej udzielanej tą drogą jest jednak ograniczony, jest ona możliwa dopiero po wydaniu przez sąd pierwszej instancji orzeczenia merytorycznego. W wielu wypadkach taka ochrona prawna jest jednak niewystarczająca. Niejednokrotnie upływ czasu, jaki mija od momentu wszczęcia postępo-

wania do wydania orzeczenia merytorycznego przez sąd pierwszej instancji, powoduje takie zmiany w sferze osobistej czy majątkowej, że natychmiastowa wykonalność orzeczeń sądu pierwszej instancji nie zapewnia już udzielenia należytej ochrony prawnej. Powinno więc istnieć postępowanie zabezpieczające dopuszczalne we wszystkich sprawach. Nie oznacza to rzecz jasna, aby w każdej sprawie sąd mógł udzielić zabezpieczenia. Do udzielania zabezpieczenia niezbędne jest istnienie podstaw zabezpieczenia (o czym niżej), co nie w każdej sprawie występuje.

VI

Gruntownej zmianie winno ulec uregulowanie problematyki podstaw zabezpieczenia. Sądzę, że należy zachować dwie podstawy, których redakcja odpowiadałaby wspomnianemu wyżej celowi postępowania zabezpieczającego.

Skoro całe postępowanie zabezpieczające winno być gwarantem udzielania należytej ochrony prawnej, to podstawą do udzielenia zabezpieczenia winno być przede wszystkim istnienie uprawnień tego podmiotu, który ma doznać ochrony prawnej. Z uwagi na potrzebę natychmiastowego działania trudno wymagać, by uprawnienia te były ustalone w sposób pewny, a więc nie budzący wątpliwości. Uprawnienia te muszą być jednak co najmniej uwiarygodnione.

Ponieważ postępowanie zabezpieczające powinno być dopuszczalne we wszystkich rodzajach spraw cywilnych, podstawa ta winna być sformułowana w taki sposób, aby była adekwatna do pożądanego celu postępowania zabezpieczającego. Takim ogólnym terminem mogłoby być np. „uprawnienie osoby mającej doznać ochrony prawnej w drodze postępowania zabezpieczającego”. Wiarygodność uprawnień jakiegoś podmiotu, który winien doznać ochrony prawnej w drodze postępowania zabezpieczającego, mogłaby być jedyną podstawą zabezpieczenia w sprawach, w których dochodzą swych praw podmioty ekonomicznie słabsze (o czym niżej). Nie powinno to być jednak regułą.

Konsekwencją przyjętego wyżej celu postępowania zabezpieczającego jest, aby zabezpieczenie było dopuszczalne wówczas, gdy istnieje obiektywna potrzeba udzielenia ochrony prawnej właśnie w formie zabezpieczenia. Taka potrzeba powstaje, gdy nieudzielenie zabezpieczenia uniemożliwia udzielenie ochrony prawnej w sposób optymalny, co można określić mianem należytej ochrony prawnej. Taka obiektywna potrzeba zabezpieczenia winna być drugą podstawą zabezpieczenia.

Pojęcie należytej ochrony prawnej jest pojęciem ogólnym. Można by je ściśle sprecyzować dla niektórych grup spraw. Niewątpliwie w sprawach, w których zapadają orzeczenia nadające się do wykonania,

udzielenie należytej ochrony prawnej nastąpi wtedy, gdy orzeczenie zostanie wykonane w jak najszybszym terminie. W wielu jednak sprawach tak precyzyjne określenie nie jest możliwe. Co najwyżej można by zastąpić określenie należytej ochrony prawnej jakimś innym sformułowaniem, również zawierającym określenie nieostre.

Nie uważam za stosowne wprowadzać rozwiązania, w którym ta druga podstawa unormowana byłaby w zależności od rodzaju dochodzonego roszczenia. Przeciwno takiemu rozwiązaniu przemawia to, iż może to stwarzać trudności interpretacyjne, szczególnie przy zabezpieczeniu tych spraw, których charakter nie da się jednoznacznie ustalić. Uważam, że korzystniejszym rozwiązaniem jest wprowadzenie drugiej podstawy zabezpieczenia jednolitej dla wszystkich spraw, w których będzie wymagana (o czym niżej). Tą drugą podstawą winna być obiektywna potrzeba dokonania zabezpieczenia, co następuje wtedy, gdy brak zabezpieczenia uniemożliwi udzielenie uprawnionemu podmiotowi należytej ochrony prawnej.

Dla lepszej ilustracji można by jeszcze przykładowo wymienić przypadek, gdy brak zabezpieczenia uniemożliwia wykonanie orzeczenia w sprawie, a więc ten przypadek potrzeby udzielenia należytej ochrony prawnej, który występuje w sprawach podlegających wykonaniu. Proponowane rozwiązanie miałoby tę zaletę, że zachowując ogólne określenie podstawy zabezpieczenia wskazywałoby, na czym polega należyta ochrona prawna w sprawach podlegających wykonaniu, a więc w tych sprawach, w których stosunkowo dość często stosuje się zabezpieczenie.

Jak już wspomniałem, istnieje grupa podmiotów ekonomicznie słabszych, co do których z góry wiadomo, że dla udzielenia im należytej ochrony prawnej w zdecydowanej większości przypadków niezbędne jest natychmiastowe udzielenie zabezpieczenia — nierzadko przez zasądzenie przynajmniej części roszczeń. Dlatego w tych sprawach wystarczałaby jedna podstawa zabezpieczenia, tj. sama wiarygodność chronionych uprawnień. Do takich przypadków należą sprawy osób dochodzących należności alimentacyjnych, rent z tytułu uszkodzenia ciała, utraty żywiciela, a także roszczeń ze stosunku pracy. Natomiast nie powinno się to w żadnym razie odnosić do spraw o roszczenie j.g.u. Takie uprawnienie przyznane obecnym art. 737 § 3 zd. I k.p.c. winno zostać uchylone, gdyż żadne względy nie uzasadniają takiego uprzywilejowania j.g.u.

VII

Nowego uregulowania wymagają również formy i zakres ochrony prawnej udzielanej w postępowaniu zabezpieczającym. Obecnie bowiem ochrona prawna udzielana w postępowaniu zabezpieczającym, konkretyzująca się przez wydanie zarządzenia tymczasowego, jest zróżnicowana.

W zależności od rodzaju spraw, w których dokonuje się zabezpieczenia, może polegać na:

a) podjęciu pierwszych czynności egzekucyjnych w stosunku do majątku osoby zobowiązanej. Najczęściej jest to zajęcie ruchomości, wynagrodzenia za pracę albo wierzytelności. Może obejmować również sprzedaż, gdy dłużnik nie ma innego mienia poza rzeczami ulegającymi szybkiemu zepsuciu, albo w przypadku zajęcia innych rzeczy, gdy dłużnik złoży taki wniosek (art. 751 k.p.c). Do pierwszych czynności egzekucyjnych należy także zaliczyć obciążenie nieruchomości dłużnika hipoteką przymusową lub zastawem wpisanym do rejestru okręgowego, zakazu zbywania nieruchomości, która nie ma urządzonej księgi wieczystej, albo której księga wieczysta zaginęła albo uległa zniszczeniu, choć niewątpliwie we wspomnianych formach zabezpieczenia występują również elementy materialnoprawne²⁴. Powyższe formy zabezpieczenia przewidziane są dla spraw, w których dochodzone są roszczenia pieniężne (art. 747 k.p.c), dopuszczalne są jednak i w innych sprawach (art. 755 § 1 zd. II k.p.c). Ta forma zabezpieczenia ma więc znaczenie podstawowe;

b) uregulowaniu stosunków na czas postępowania. Ta forma ochrony przewidziana jest wtedy, gdy przedmiotem zabezpieczenia nie jest roszczenie pieniężne (art. 755 § 1 zd. II k.p.c);

c) zaspokojeniu w jakimś zakresie roszczeń wierzyciela. Jest to forma ochrony prawnej udzielana przy dokonywaniu zabezpieczenia roszczeń o alimenty (art. 755 § 1 k.p.c), o rentę należną z tytułu uszkodzenia ciała lub za utratę żywiciela (art. 753 § 2 k.p.c.) oraz o przyszłe roszczenia alimentacyjne związane z ustaleniem ojcostwa (art. 754 k.p.c).

Forma ochrony prawnej udzielonej w postępowaniu zabezpieczającym, a przede wszystkim jej zakres, powinien również ulec zmianie. Zakres spraw, w których w toku postępowania zabezpieczającego wierzyciel mógłby uzyskać zaspokojenie, powinien ulec rozszerzeniu. Istnieje bowiem obiektywna potrzeba natychmiastowego zasądzenia dochodzonych należności zarówno z przyczyn socjalnych, jak i ekonomicznych. Po prostu pewna grupa wierzycieli jest bardzo słaba ekonomicznie, a dochodzone należności są dla nich jedynym źródłem utrzymania. Każda zwłoka w wypłacie tych należności rodzi bardzo niekorzystne następstwo w sferze socjalnej.

Ponadto potrzeba natychmiastowego zasądzenia dochodzonych należności przynajmniej w części może wynikać z przyczyn ekonomicznych. Tak będzie szczególnie wtedy, gdy wierzyciel nie będzie miał wolnych środków finansowych na kontynuowanie działalności gospodarczej. Zasądzenie mu należności w drodze postępowania zabezpieczającego umożliwi mu kontynuowanie produkcji.

²⁴ Por. orzeczenie SN z 29 I 1953 r., C 2 520/52; OSN 1952, nr 2, poz. 34.

Kierując się tymi względami można przyjąć, że zasądzenie przynajmniej części dochodzonych należności winno być dopuszczalne przy zabezpieczeniu nie tylko należności wskazanych w art. 713, 754, 755 k.p.c. lecz także:

a) należności wierzycieli dochodzących swych roszczeń z zakresu prawa pracy, gdyż dla większości obywateli wynagrodzenie za pracę jest jedynym źródłem utrzymania;

b) wierzytelności o naprawienie szkody spowodowanej naruszeniem przepisów o ochronie środowiska, sposobów korzystania z wód oraz niewłaściwego stosowania środków ochrony roślin, a w szczególności roszczenie o naprawienie szkody powstałej z tego tytułu w uprawach rolnych, leśnych oraz hodowli. Szkody te pociągają za sobą szereg negatywnych konsekwencji. Przede wszystkim bardzo poważnie ograniczają możliwości produkcyjne, a czasami prowadzą do likwidacji całej gałęzi produkcji (np. w przypadku wytrucia pszczół). Zasądzona kwota pieniężna w drodze postępowania zabezpieczającego mogłaby znacznie złagodzić te negatywne skutki;

c) roszczenie związane z dostarczeniem wadliwych środków produkcji lub surowców, gdyby ta dostawa wadliwych towarów uniemożliwiła kontynuowanie produkcji.

d) do spraw tych należałoby zaliczyć także i należności powstałe w wyniku nabycia wadliwych towarów ewentualnie świadczenia wadliwych usług (tzw. roszczenie konsumentów). Problem ten szczególnie ostro rysuje się w przypadku nabycia dóbr deficytowych.

Oczywiście rozszerzając tę formę zabezpieczenia należałoby zwłaszcza w sprawach wskazanych w pkt c) i d) szczegółowo określić, jakie należności winny doznać tej ochrony. Kwestia ta wymagałaby jeszcze szczegółowych analiz, których tutaj nie sposób przeprowadzić.

Pewnych zmian redakcyjnych wymagałby też sposób zabezpieczenia polegający na regulacji stosunków na czas trwania postępowania (art. 755 § 1 zd. II k.p.c.). Dotychczasowe uregulowanie tylko ogólnie określa możliwości regulacji na czas trwania postępowania. W związku z tym w praktyce powstają niejednokrotnie wątpliwości co do tego, w jaki sposób w danej sprawie unormować stosunki na czas trwania postępowania²⁵. W szczególności wątpliwości te powstały w związku z możliwością (na podstawie art. 755 k.p.c.) zawieszenia oraz wstrzymania egzekucji²⁶. Wydaje się, że jaśniejszą regulacją byłoby zamieszczenie w art:

²⁵ Por. np. uchwała SN z 27 II 1975 r., III PZ 2/75; OSPiKA 1976, nr 3, s. 105, pkt 54 — z glosą W. Broniewicza.

²⁶ Por. uchwały SN z 27 XI 1980 r., III CZP 60/80, OSNCP 1981, nr 6, poz. 97 oraz głosę do tego orzeczenia M. Iżykowskiego, OSPiKA 1982, nr 3-4, poz. 26; z 14 IV 1978 r., III CZP 22/78, OSNCP 1978, nr 12, poz. 221 oraz głosę do tego orzeczenia A. Wacha, Państwo i Prawo 1980, nr 6, s. 163. Por. także orzeczenie SN z 14 II 1975 r., V PZP 1/75, OSNCP 1975, poz. 79.

755 k.p.c. — po ogólnym sformułowaniu o możliwości regulacji stosunków na czas trwania postępowania — obszernego katalogu przykładowo wymieniającego formy regulacji stosunków na czas trwania postępowania.

VIII

Obserwacja praktyki, zwłaszcza sądów niższej instancji, skłania do postulowania wprowadzenia dalszych zmian w przepisach regulujących postępowanie zabezpieczające, a mianowicie:

a) wprowadzenia terminu do rozpoznania wniosku o zabezpieczenie oraz zażalenia na beczynność sądu. Takie rozwiązanie wydaje się konieczne, gdyż wcale nie tak rzadko spotyka się przypadki, że sądy w ogóle nie rozpoznają wniosku o udzielenie zabezpieczenia;

b) uregulowania czasu trwania ochrony prawnej udzielonej w postępowaniu zabezpieczającym. Obowiązujące przepisy wprowadzają taką regulację tylko w sprawach, w których przedmiotem zabezpieczenia nie jest roszczenie pieniężne — i to tylko wtedy, gdy sąd w tych sprawach nie stosuje środków przewidzianych dla zabezpieczenia roszczeń pieniężnych (art. 755 § 1 zd. II k.p.c.). Tymczasem brak wyraźnie sprecyzowanego określenia czasu trwania zabezpieczenia rodzi w praktyce szereg komplikacji. Wydaje się, że zasadą winno być ustanawianie zabezpieczenia na czas trwania postępowania, tj. do czasu uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie, ewentualnie z przedłużeniem czasu trwania zabezpieczenia na jakiś krótki okres po uprawomocnieniu się orzeczenia (np. dwa tygodnie), aby umożliwić podmiotowi uprawnionemu podjęcie czynności niezbędnych do udzielenia ochrony prawnej na podstawie prawomocnego orzeczenia. Po tym terminie winien nastąpić z mocy prawa upadek zabezpieczenia;

c) zamieszczenia wszystkich przepisów dotyczących postępowania zabezpieczającego w jednym, wyodrębnionym dziale. Poza tym działem można by pozostawić jedynie przepisy dotyczące zabezpieczenia w postępowaniu karnym z uwagi na specyfikę tych zabezpieczeń. Dotychczasowe rozproszenie przepisów dotyczących postępowania zabezpieczającego jest czynnikiem znacznie utrudniającym ich wykładnię. Daje to podstawę do przyjmowania tez o istnieniu odrębnych postępowań zabezpieczających, w których nie wiadomo, jakie stosować przepisy. Twierdzi się, że do tych odrębnych postępowań mają odpowiednie zastosowanie przepisy art. 730 i n. k.p.c. Takie rozwiązanie pociąga za sobą ujemne konsekwencje związane z odpowiednim stosowaniem przepisów. Umieszczenie wszystkich przepisów dotyczących postępowania zabezpieczającego w jednym dziale rozproszyłoby te wątpliwości;

d) wprowadzenia przepisów, które by w większym niż dotychczas stopniu chroniły prawa i interesy osoby zobowiązanej (dłużnika). Problem ten obecnie występuje przede wszystkim w związku z możliwością zaspokojenia roszczeń alimentacyjnych w trybie postępowania zabezpieczającego; w praktyce chodzi tu o sposób zaliczenia alimentów zasądzonych i wyegzekwowanych w trybie art. 753 k.p.c, na poczet alimentów zasądzonych prawomocnym orzeczeniem merytorycznym²⁷. Ponadto istnieje problem skutecznego wyegzekwowania roszczeń dłużnika zasądzonych od wierzyciela na podstawie art. 746 k.p.c. Rozszerzenie zakresu spraw, w których zabezpieczenie może prowadzić do zaspokojenia roszczeń wierzyciela przynajmniej w części, może zwiększyć zagrożenie pokrzywdzenia osoby zobowiązanej (dłużnika) w postępowaniu zabezpieczającym. Byłoby to oczywiście zjawiskiem wysoce niekorzystnym. Postępowanie cywilne winno bowiem chronić nie tylko prawa i interesy podmiotów poszukujących ochrony prawnej, lecz także i osób zobowiązanych²⁸. W przypadku postępowania zabezpieczającego jest to szczególnie ważne, bowiem udzielanie ochrony prawnej opiera się na uprawnieniach wiarygodnych, a nie pewnych. Z tego względu wydaje się celowym wprowadzenie rozwiązań prawnych chroniących prawa i interesy osoby zobowiązanej (dłużnika). Rozwiązaniami tymi mogłoby być:

1) przyjęcie jako zasady, że wydanie zarządzenia tymczasowego prowadzącego do zaspokojenia wierzycieli w całości lub części powinno być poprzedzone przeprowadzeniem obligatoryjnej rozprawy;

2) nałożenie na sąd obowiązku, by w orzeczeniu merytorycznym kończącym postępowanie w sprawie uwzględnił, w jakim zakresie osoba uprawniona została już zaspokojona w drodze postępowania zabezpieczającego;

3) szersze niż dotychczas uzależnienie wykonania zarządzenia tymczasowego od złożenia przez osobę uprawnioną (wierzyciela) kaucji lub innego zabezpieczenia na zabezpieczenie roszczeń zobowiązanego (dłużnika) z powodu wykonania zarządzenia tymczasowego. Należy przy tym uchylić ograniczenie z art. 739 § 4 k.p.c. uniemożliwiające żądanie takiego zabezpieczenia od j.g.u., gdyż żadne względy nie uzasadniają przyznania j.g.u. takich uprawnień. Można by nawet rozważyć, czy w niektórych wypadkach, gdy zabezpieczenie ma prowadzić do zaspokojenia wierzyciela, nie wprowadzać obligatoryjnego zabezpieczenia roszczeń osoby zobowiązanej (dłużnika) z powodu wykonania zarządzenia tymczasowego (np. w sprawach wynikłych z dostarczenia wadliwych środków produkcji i surowców). Kwestie te wymagałyby jednak bliższych i szczegółowych rozważań, których tutaj nie sposób przeprowadzić.

²⁷ Por. uchwałę SN z 21 VI 1977 r., III CZP 46/77; OSPiKA 1978, nr 6, poz. 107 z glosą F. Zedlera.

²⁸ Por. F. Zedler, *Ochrona praw konsumenta w sądowym postępowaniu cywilnym*, Studia Prawnicze 1979, z. 3 (61), s. 21 i n.

THE PROBLEMS OF INJUNCTION PROCEEDINGS IN CIVIL LAW CASES

Summary

The author criticizes the present solutions on the grounds that they are not adequate to the actual socio-economic conditions. In particular, injunction is not available in all civil cases and against all types of parties.

The main part of the article sets forth the postulates as to the future changes in injunction proceedings. For example, the author suggests that injunction should be allowed in all civil cases and the forms of injunction should be more diversified than they are at present.